

Улица „Малко Търново“ – исторически преглед

Освен своето пряко предназначение като пътна артерия и пешеходна връзка, улица „Малко Търново“ има и символно значение. Тя осъществява връзка между две важни градски пространства - на булевард „Дондуков“ и на пространството на площад „Александър I“ и бул. „Цар Освободител“. През годините прилежащите сгради и пространства са претърпели огромни изменения. Първоначално, в годините непосредствено след Освобождението, пространството пред улицата е оформено от три сгради – конакът, Челеби джамия и часовниковата кула. Там се намира малко възвишение, а районът се нарича Сахат куле махлеси (махалата на часовниковата кула). Премахването на джамията, а след това и на кулата (през 1882 г.) фиксира една от страните на бъдещия площад Александър I. Негова доминанта първоначално е княжеският дворец (бившият конак), преустроен и разширен в бароков стил от архитектите Виктор Румпелмайер (1879-1883) и Фридрих Грюнангер (1894 - 1895).

Почти паралелно с тези промени се оформя срещуположната на двореца страна на площада. Там около улиците „Търговска“ и „Знеполе“ се появяват поредица от сгради, проектирани в господстващите от втората половина на 19 век неостилове. Сред тях изпъква построената през 1904 г. от Грюнангер дирекция на застрахователното дружество „Балкан“, която се превръща за няколко десетилетия в основен акцент на площада. Малко по-встрани през 1911 г. арх. Юруков издига прочутия хотел „Юнион палас“. По същото време интензивно се застрояват и улиците „Московска“ и „Дондуков“. Встрани от началото на улица „Малко Търново“ на площада е поставен метален фонтан.

Планът на София от 1907 г. ясно отразява съществуването на улица „Малко Търново“.

Площадът „Александър I“ играе важна роля в централната част на града. Неговото урбанистично значение проличава от редица проекти за изграждане на столичния център. Още в края на 19 век съществува проект за неговото оформяне; по-късно той е включен в проектите за създаване на представително централно градско пространство (1904-1907). Значителни промени се предвиждат и във връзка с намеренията за изоставянето на двореца и с изграждането на нов дворец в посока на „Орлов мост“.

В началото на 20-те години площадът пред улица „Малко Търново“ се оказва съсредоточие на делови живот. На него се намират централите на банкови и застрахователни дружества като Балканска банка, Българо-американска банка, банка „Народен кредит“, застрахователно дружество „България“, банкерската фирма „Новаков“, дирекцията на Български лойд. Пак тук са седалището на Народната партия и редакцията на в. „България“. Непосредствено до началото на „Малко Търново“, на ул. „Московска“ се намират Балканското рекламно бюро, представителството на заводите „Сименс-Шукерт“ за България

(„Московска“ 1), аптеката на Мутафчиев, застрахователно дружество „Родина“ („Московска“ 3) и др.

Съществени промени в околното пространство настъпват от края на 20-те години. През 1929 г. архитект Петър Карасимеонов в сътрудничество с арх. Кръстан Гечев изграждат апартаментна кооперативна сграда „Караджата“ на Московска 3 и ъгъла с „Малко Търново“. Сградата е един от първите примери за усвояване на актуалните следвоенни архитектурни тенденции от Западна Европа. Още по-силна промяна се извършва в дясната част на улицата с изграждането през 30-те години на две сгради - на „Московска“ и на „Дондуков“, с които модерната архитектура трайно се настанява в околното пространство. Тандемът архитекти Станчо Белковски - Иван Данчов строят апартаментния хотел с кинотеатър „Балкан“ (1935-1937, сега младежки театър „Николай Бинев“). На „Московска“ 5 по същото време архитект Асен Михайловки проектира голяма офис сграда, в която се настанява италианската застрахователна компания „Асикурациони дженерали“ („Московска“ 5, сега Държавна агенция „Архиви“). Сградата освен с външния си вид впечатлява и с панорамата, която се открива от терасата на последния етаж.

Завършването на сградата на Народната банка (1939, архитекти Иван Васильов и Димитър Цолов) въвежда в околното пространство рационална архитектура и задава един възможен път за промени в архитектурния облик на района. Различните кантори, банкови и фирмени представителства, аптеки, намиращия се на ул. „Московска“ 3 с вход от „Малко Търново“ бар „Луна“ създават оживление и придават неповторимия облик на площада като делово средище на града.

Бомбардировките от 1943-1944 г. и политическата промяна от септември 1944 г. внасят огромна промяна в околното пространство. Сградите от срещуположната страна на двореца са засегнати много силно от бомбардировките. Те са разрушени в началото на 50-те години във връзка с изграждането на Партийния дом - централата на Българската комунистическа партия (сега сграда на Народното събрание). Премахнати са фонтана, както и оградата на двореца и са разрушени сервизните сгради около него. През дворцовия двор е прокарано продължение на бул. „Цар Освободител“. За малко и улицата да изчезне в опитите на някои архитекти да наложат цялостно преустройство на района във връзка с изграждането на партийно-политически център на страната.

Създаденото от стария площад ново пространство променя окончателно своето значение. То е прекръстено на площад „9-и септември“ и започва да изпълнява политически натоварени роли. Сградата на „Асикурациони Дженерали“ е заета от Народната милиция. Там дълги години се помещава столичното управление на милицията. Това обвива обекта с мрачна слава като място, където гражданите са задържани по политически причини. През 70-те години във връзка с разширяване на службите на Централния комитет на БКП двете сгради на входа на ул. „Малко Търново“ са придадени към Партийния дом, свързани са с топла връзка, а бар „Луна“ прекратява своята публична

дейност.

Улицата е свързана с поредица от градски легенди. Първата и най-стара е разказът за разрушаването на часовниковата кула, станала жертва на конкуренцията и голямата ревност на представителите на часовникарския еснаф в града. Във връзка с това твърдение като ирония може да се приеме фактът, че на фасадата на дружество „Балкан“ още в 1904 г. започва да работи часовник. Със събарянето на джамията пък се разпространява историята за радикалното решение на времената руска администрация, която взривила минаретата на повечето от изоставените градски джамии в една бурна дъждовна нощ, за да не предизвика усложнения на отношенията в Османската империя.

Бар „Луна“ също намира място в градския фолклор като любимо средище на финансисти, търговци и аферисти. Легендата дори приписва на цар Борис III навикът да се отбива с приятели в бара – твърдение, което противоречи на цялостното поведение на монарха и не намира потвърждение в достоверни факти.

Що се отнася до килиите на Народната милиция, там легендарното съжителства с реалните истории на всички онези, попадали зад тежките врати на тогавашната властова институция. Днес архив и след него театър определят като че ли символно значението на улица „Малко Търново“ като мост между едно все повече губещото очертанията си минало и съвремеността.

Проф. Николай Поппетров,
специалист в Института за исторически изследвания при БАН